



مجله علمی کشاورزی منابع طبیعی

نشریه حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی

جلد اول، شماره دوم، ۱۳۹۱

<http://ejang.gau.ac.ir>

پذیرش قرق مراتع، مورد مطالعه بهره‌برداران مراتع بزداغی استان خراسان شمالی

* منیرالسادات سیدی^۱، حسین بارانی^۲، احمد عابدی سروستانی^۳ و حسن وحید^۴

^۱ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، دانشجویار مرتعداری، دانشگاه علوم

کشاورزی و منابع گرگان، ^۲استادیار ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

^۳کارشناس ارشد اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان خراسان شمالی

تاریخ دریافت: ۹۱/۵/۲۴؛ تاریخ پذیرش: ۹۱/۹/۸

چکیده

قرق مراتع یک ابزار مدیریتی مهم در حفاظت و احیای مراتع است. با انجام قرق می‌توان وضعیت و گرایش مراتع را بهبود بخشید و ظرفیت آن را افزایش داد. قرق مراتع از نظر مدت زمان شامل قرق کوتاه-مدت، میان‌مدت و بلندمدت می‌گردد. قرق کوتاه‌مدت و میان‌مدت با هدف تجدید حیات طبیعی و استقرار گونه‌های گیاهی خوشخوراک و قرق بلندمدت با هدف حفظ ذخایر ژنتیکی، پایش روند توالی و تواتر مرتع و آموزش مرتعداران ایجاد می‌گردند. مطالعه حاضر به مقایسه پذیرش قرق بلندمدت و قرق کوتاه‌مدت از سوی بهره‌برداران (دامداران) مراتع بزداغی شهرستان آسرخانه استان خراسان شمالی پرداخته است. این پژوهش به روش پیمایشی انجام گردید و در آن ۶۰ نفر از دامداران مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد میزان پذیرش قرق بلندمدت در حد کم تا متوسط قابل ارزیابی است. از این نظر، میزان پذیرش قرق کوتاه‌مدت در حد زیاد تا خیلی زیاد است. از دلایل مخالفت دامداران با قرق بلندمدت می‌توان به کمبود علوفه برای دام، کمبود مرتع برای چرا و کمبود زمین برای کشاورزی اشاره کرد. از نظر بهره‌برداران مراتع هنگامی باید قرق بلند مدت انجام شود که کمبود علوفه ناشی از آن جبران شود؛ دولت زمین‌های کشاورزی واقع در ارتفاعات را جهت کشت آزاد کند و یا در ازای قرق مراتع، زمین‌های دیگری را برای کشاورزی در اختیار آنها قرار دهد و یا وام‌های کم‌بهره به آنان داده شود.

واژه‌های کلیدی: پذیرش قرق، مرتعداران، مراتع، استان خراسان شمالی.

*مسئول مکاتبه: monire.seyedi@yahoo.com

مقدمه

در فرهنگ اصطلاحات مرتع، قرق عبارت است از قطعه‌ای از زمین که برای جلوگیری از ورود برخی و یا همه انواع دام‌ها حصارکشی شده و برای انجام بررسی‌های اکولوژیک مورد استفاده قرار می‌گیرد (جنگجو، ۲۰۰۹). به این ترتیب، قرق به معنی جلوگیری از ورود دام به تمام یا قسمتی از مرتع برای یک یا چند سال متوالی است که با هدف‌های مختلفی انجام می‌شود. برای تصمیم‌گیری درباره عملیات قرق باید به شرایط منطقه مانند پتانسیل احیای طبیعی در صورت جلوگیری از ورود دام به مرتع و همچنین پذیرش قرق توسط بهره‌برداران توجه شود. اگر هدف از قرق بهبود پوشش گیاهی باشد، این عملیات باید در مناطقی انجام شود که تخریب پوشش گیاهی به حدی است که با قطع فشار چرای دام، پوشش گیاهی مرغوب در مدت محدودی تقویت شود. در غیر این صورت باید از سایر روش‌های اصلاحی مراتع استفاده شود. یکی از اهداف انجام قرق، احیای پوشش گیاهی و جبران خسارت‌هایی است که به خاطر چرای دام به مرتع وارد شده است (آذرنیوند و زارع، ۲۰۰۸). در واقع، قرق یکی از شناخته‌شده‌ترین روش‌های اصلاحی مراتع به شمار می‌رود که ممکن است اهداف مختلفی را دنبال نماید. از جمله این اهداف می‌توان به احیای طبیعی پوشش گیاهی، افزایش کمی و کیفی گیاهان، حفاظت آب و خاک، بررسی خاک و مواد غذایی آن؛ حفاظت از مناطق حساس به فرسایش و جلوگیری از انهدام گیاهان نادر اشاره کرد. قرق یک روش اصلاحی است که بدون تغییر در اکوسیستم، باعث احیای مرتع می‌شود. همچنین به آسانی قابل اجراست، به وسایل و تجهیزات خاصی نیازی ندارد و نسبت به سایر روش‌های اصلاحی، هزینه آن کمتر است (حنطه، ۲۰۰۸). قرق ممکن است فقط برای دام‌های اهلی باشد و یا این که شامل حیوانات وحشی نیز گردد. به هر صورت، قرق یکی از ساده‌ترین روش‌های اصلاح مراتع می‌باشد و در تمام شرایط آب و هوایی باعث احیای پوشش گیاهی می‌شود (مقدم، ۲۰۰۵؛ استودارت^۱ و همکاران، ۱۹۷۵).

واقعیت این است که احیای مرتع از طریق قرق چندان مورد استقبال دامداران قرار نمی‌گیرد. آنان معتقدند که در بیشتر مواقع، قرق بهانه‌ای برای خروج دام آنان از مرتع و تصرف آن توسط دولت بوده است. از طرف دیگر، احیای مراتع از طریق قرق نسبت به سایر روش‌های اصلاح مراتع، بخصوص در مناطق خشک، به مدت زمان طولانی‌تری نیاز دارد. بنابراین، ضروری است تضمین لازم برای

1- Stoddart

بهره‌برداری بعد از قرق و نیز تأمین کمبود علوفه دام در طول مدت قرق به دامداران داده شود تا همکاری و مشارکت آن‌ها جلب گردد (حنظه، ۲۰۰۸). در این رابطه نباید فراموش کرد که مهمترین گروه از بهره‌برداران مراتع را دامداران تشکیل می‌دهند. این افراد در بهره‌برداری از مراتع و پرورش دام‌های خود تجارب و مهارت‌هایی دارند که نه تنها روش ابتدایی به شمار نمی‌آیند، بلکه در اغلب مواقع راه حل‌های علمی، مبتکرانه و موفقیت‌آمیز هستند. دانش، مهارت و روش‌هایی که این گروه از انسان‌ها در شناخت از محیط، دام و بهره‌برداری از مراتع دارند در تعادل با محیط طبیعی و با آزمون و خطا در طول زمان شکل گرفته است که در جایگاه خود حائز اهمیت می‌باشد. در نتیجه کنکاش در این زمینه در علوم مرتع مورد نیاز است (جعفری‌ساروئی، ۲۰۰۵).

در علم مرتعداری، قرق به عنوان یک ابزار مدیریتی مورد توجه است. با اعمال قرق می‌توان درجه وضعیت و گرایش مرتع را بهبود بخشید و ظرفیت مرتع را به مرور زمان افزایش داد. به بیان دیگر، قرق سبب می‌گردد تا پوشش گیاهی از نظر کمی و کیفی بهتر شده و خاک تثبیت گردد. مهدوی و همکاران (۲۰۰۶) به نقل از اندرسون، قرق را از نظر زمانی به قرق کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت تقسیم می‌کنند. قرق کوتاه‌مدت و میان‌مدت با هدف تجدید حیات طبیعی و استقرار گونه‌های گیاهی خوشخوراک و قرق بلندمدت با هدف حفظ ذخایر ژنتیکی، مطالعه روند توالی و تواتر مرتع و همچنین آموزش به مرتعداران ایجاد می‌گردند.

بسته به شرایط، مدت زمان قرق برای اصلاح مرتع متفاوت است. یافتن طول دوره زمانی قرق یکی از مسائل مهم و قابل توجه در اصلاح مرتع می‌باشد. هرگاه طول دوره قرق به اندازه‌ای باشد که مرتع بتواند در زمان کوتاه و به خوبی احیاء و اصلاح شود، در آن صورت قرق می‌تواند جایگزین سایر روش‌های پرهزینه احیاء و اصلاح مرتع گردد. اگرچه قرق ممکن است با مسائل حاد اقتصادی و اجتماعی روبرو باشد، اما یکی از موفق‌ترین پروژه‌های احیاء و اصلاح مراتع محسوب می‌گردد (قائمی و سندگل، ۲۰۰۸).

در مدیریت مرتع، از نتایج کوتاه‌مدت و میان‌مدت قرق برای حمایت از گونه‌های گیاهی مطلوب و تجدید حیات طبیعی گونه‌های گیاهی بهره گرفته می‌شود. در بلندمدت، اهدافی مانند حفظ ذخایر ژنتیکی، بدرگیری از گونه‌های گیاهی مرغوب و خوشخوراک، امکان حفظ و زادآوری گونه‌های در حال انقراض و همچنین اهداف آموزشی دنبال می‌شود. قرق مرتع پناهگاه گونه‌های مرغوب علوفه‌ای می‌باشد که از چرای دام و شاید از انقراض حتمی مصون مانده‌اند و با قرق فرصت تکثیر پیدا می‌کنند

(اکبرزاده، ۲۰۰۵). با این کار، حفظ ذخایر طبیعی گیاهان فراهم می‌گردد. در مدیریت مرتع، از نتایج کوتاه‌مدت و میان‌مدت قرق جهت حمایت از گونه‌های مطلوب و تجدید حیات طبیعی گونه‌های گیاهی بهره گرفته می‌شود. در بلندمدت اهدافی نظیر حفظ ذخایر ژنتیکی، مطالعه روند توالی و تواتر، بذرگیری از گونه‌های مرغوب و خوشخوراک مرتعی، امکان حفظ و زادآوری گونه‌های در حال انقراض و اهداف آموزشی پیگیری می‌شود. قرق‌ها مامن و پناهگاه گونه‌های مرغوب علوفه‌ای خواهند بود که از چرای دام و شاید از انقراض حتمی مصون مانده و فرصت تکثیر می‌یابند (معین‌پور، ۲۰۰۸). امیرنژاد و رفیعی (۲۰۰۸) در بررسی عوامل موثر بر رعایت دوره قرق مراتع در استان مازندران به این نتایج رسیدند که بین گروه‌های مختلف بهره‌برداران مراتع در رعایت دوره قرق، اختلاف معنی‌داری وجود دارد. سابقه بهره‌برداری، درآمد ماهیانه و تعداد واحد دامی هر بهره‌بردار، از موثرترین عوامل بر رعایت دوره قرق از سوی بهره‌برداران مراتع بوده است. این مطالعه نشان داد با افزایش درآمد ماهیانه بهره‌برداران، احتمال رعایت دوره قرق نیز افزایش خواهد یافت. در واقع، بهره‌بردارانی که سطح درآمدی پایین‌تری دارند، از نظر مالی قادر به تأمین علوفه دام در مدت قرق مرتع نیستند و نمی‌توانند قرق را رعایت کنند. علاوه بر این، نتایج این مطالعه نشان داد با افزایش سطح تحصیلات بهره‌برداران، تمایل آنان به رعایت دوره قرق مراتع بیشتر خواهد شد و با افزایش هر واحد دامی به تعداد دام‌های موجود، احتمال رعایت دوره قرق افزایش می‌یابد. با توجه به موارد یاد شده، مقاله حاضر به ارائه یافته‌های یک تحقیق می‌پردازد که با هدف بررسی پذیرش قرق از سوی دامداران انجام شده است. در این راستا، این تحقیق به دنبال پاسخ به این سوالات زیر بوده است:

- نگرش دامداران مراتع نسبت به قرق بلندمدت و کوتاه‌مدت تا چه اندازه مساعد است؟
- چه ارتباطی بین پذیرش قرق از سوی دامداران و ویژگی‌های آنان وجود دارد؟

مواد و روش‌ها

مطالعه حاضر در مراتع منطقه بزداغی شهرستان مانه و سملقان در استان خراسان شمالی انجام شده است. این مراتع در ۶۰ کیلومتری شمال غربی مرکز استان خراسان شمالی (بجنورد) واقع شده‌اند و از نظر موقعیت جغرافیایی بین طول شمالی $37^{\circ} 45' 9''$ تا $37^{\circ} 50' 13''$ و عرض شرقی $49^{\circ} 39'$ تا $37^{\circ} 55' 34''$ قرار دارند. ارتفاع متوسط وزنی منطقه مورد مطالعه از سطح دریا برابر ۸۳۳ متر، متوسط بارندگی سالانه منطقه ۲۶۴ میلی‌متر و اقلیم منطقه، نیمه خشک می‌باشد. مشاغل عمده دامداران مرتع

علاوه بر دامداری شامل کشاورزی و کارگری می‌باشد. آنان به پرورش گوسفند، گاو و شتر اشتغال دارند. در این منطقه دو نوع قرق وجود دارد، قرق کوتاه‌مدت و قرق بلندمدت. قرق بلندمدت این منطقه از سال ۱۳۷۸ شروع شده و همچنان این قرق ادامه دارد. قرق کوتاه‌مدت قرق‌های قابل اجرا در طرح‌های مرتعداری، در محدوده سامان عرفی می‌باشند که مدت آن ۶ ماه تا یک یا ۲ سال می‌باشد. روش تحقیق مورد استفاده در پژوهش حاضر، روش تحقیق پیمایشی بوده است. ابزار مورد استفاده برای جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه بود که با توجه به مرور زمینه تحقیق و انجام مصاحبه‌های فردی و گروهی با دامداران مرتع و همچنین کارشناسان اداره منابع طبیعی منطقه طراحی گردید. جامعه آماری پژوهش را دامداران مراتع در پنج روستا (به نام‌های شهرک کالیمانی، محمد عوض، فتح‌اله، میرزا عباس و کلاته حاج حسین بلوچ) تشکیل می‌دهند که نزدیک به همه آنها یعنی ۶۰ نفر به‌طور تصادفی مورد بررسی قرار گرفتند و پرسشنامه‌ها با مصاحبه حضوری با آنها تکمیل گردید. اطلاعات جمع‌آوری شده با نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج

ویژگی‌های فردی: یافته‌ها نشان می‌دهد که بیشتر دامداران این منطقه را مردان (۹۰ درصد) تشکیل می‌دهند. همچنین، یافته‌ها نشان می‌دهند که سن افراد بین ۲۰ تا ۸۰ سال متغیر است و میانگین آن برابر ۵۸/۸ سال می‌باشد. بیشترین فراوانی سنی در دامنه ۴۰ تا ۶۰ سال و به میزان ۵۸/۳ درصد است و کمترین آن مربوط به دامداران است که ۶۰ تا ۸۰ سال عمر داشته‌اند که ۳۰ درصد را به خود اختصاص داده است (جدول ۱). بررسی سطح سواد افراد مورد مطالعه نشان دهنده سطح سواد پایین دامداران منطقه می‌باشد (جدول ۲).

جدول ۱- توزیع فراوانی سن دامداران

سن (سال)	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
۲۰-۴۰	۴	۶۷	۶۷
۴۰-۶۰	۳۵	۵۸/۳	۶۵
۶۰-۸۰	۱۸	۳۰	۹۵
۸۰-۱۰۰	۳	۵	۱۰۰

جدول ۲- توزیع فراوانی سواد دامداران

سواد	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
بی سواد	۵۵	۹۱/۷	۹۱/۷
اول ابتدایی	۰	۰	۹۱/۷
دوم ابتدایی	۱	۱/۷	۹۳/۳
سوم ابتدایی	۳	۵	۹۸/۳
چهارم ابتدایی	۱	۱/۷	۱۰۰
پنجم ابتدایی	۰	۰	۱۰۰

شغل دامداران در منطقه: از کل نمونه‌های مورد بررسی ۵۹ نفر (۹۸/۳ درصد) از دامداران دارای شغل دامداری می‌باشند که از این ۵۹ نفر ۵۵ نفر (۹۱/۷ درصد) در کنار شغل دامداری، به کشاورزی نیز مشغول هستند و تنها ۱ نفر (۱/۷ درصد) از آنها دارای شغل کشاورزی است و دامداری ندارد. سابقه کشاورزی و دامداری: به منظور بررسی میزان سابقه کشاورزی دامداران از آنان خواسته شد بیان کنند که چند سال مشغول به کشاورزی هستند. یافته‌ها نشان می‌دهد که سابقه کشاورزی افراد مورد مطالعه بین ۰ تا ۸۰ سال متغیر است و میانگین آن برابر ۴۰/۹۶ سال می‌باشد. کمترین و بیشترین سابقه به ترتیب برابر ۰ و ۷۵ سال است. همچنین بیشترین فراوانی مربوط به ۲۱ تا ۴۰ سال و کمترین آن مربوط به طبقه بالای ۶۰ سال است. همان‌طور که در جدول ۳ نشان می‌دهد، تقریباً نیمی از افراد مورد مطالعه دارای سابقه زیر ۴۰ سال و نیمی دیگر بالاتر از ۴۰ سال سابقه در کشاورزی می‌باشند. همچنین به منظور بررسی میزان سابقه دامداران در دامداری، از آنان خواسته شد بیان کنند که چند سال مشغول به کار دامداری هستند. کمترین و بیشترین سابقه در دامداری به ترتیب ۰ و ۷۵ سال است. همچنین بیشترین فراوانی در سابقه دامداری مربوط به ۴۱ تا ۶۰ سال و کمترین آن مربوط به طبقه ۰ تا ۲۰ سال است. همان‌طور که در جدول ۴ نشان می‌دهد، تقریباً نیمی از افراد دارای سابقه زیر ۴۰ سال و نیمی دیگر بالاتر از ۴۰ سال سابقه در دامداری دارند.

جدول ۳- توزیع فراوانی سابقه کار کشاورزی دامداران

سابقه کار کشاورزی (سال)	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
۰-۲۰	۷	۱۱/۷	۱۱/۷
۲۱-۴۰	۲۷	۴۵	۵۶/۷
۴۱-۶۰	۲۱	۳۵	۹۱/۷
۶۱-۸۰	۵	۸/۳	۱۰۰

میانگین: ۴۰/۹۶؛ انحراف معیار: ۱۷/۴۶؛ واریانس: ۳۰۴/۹۸

نشریه حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی جلد (۱)، شماره (۲) ۱۳۹۱

جدول ۴- توزیع فراوانی سابقه دامداری دامداران

درصد تجمعی	درصد	فراوانی	سابقه دامداری (سال)
۶۷	۶۷	۴	۰-۲۰
۴۱/۷	۳۵	۲۱	۲۱-۴۰
۸۸/۳	۴۶/۷	۲۸	۴۱-۶۰
۱۰۰	۱۱،۷	۷	≥۶۱

میانگین=۴۰/۹۶؛ انحراف معیار=۱۷/۴۶؛ واریانس=۳۰۴/۹۸

تعداد دام: میانگین تعداد واحدهای دامی دامداران برابر با ۲۹/۷ واحد دامی است. بیشترین واحد دامی و یا به عبارتی دیگر بزرگترین دامدار، دارای ۱۱۶ واحد دامی و کوچکترین آنها دارای ۶ واحد دامی می‌باشد. بیشترین فراوانی در دامنه ۰ تا ۲۵ و به میزان ۳۰ درصد واحد دامی و کمترین آن در دامنه ۱۱۰ تا ۱۲۵ و به میزان ۸/۳ درصد واحد دامی می‌باشد.

جدول ۵- توزیع فراوانی تعداد دام دامداران

درصد تجمعی	درصد	فراوانی	تعداد دام
۳۰	۳۰	۱۸	۰-۲۵
۵۵	۲۵	۱۵	۲۶-۵۰
۸۱/۷	۲۶	۱۶	۵۱-۷۵
۹۱/۷	۱۰	۶	۷۶-۱۰۰
۱۰۰،۰	۸/۳	۵	۱۰۱-۱۲۵

میانگین: ۴۸/۱۸؛ انحراف معیار: ۲۹/۷؛ واریانس: ۸۸۷/۲۳

میزان پذیرش قرق بلندمدت و تعیین رابطه بین آن با ویژگی‌های فردی: برای بررسی میزان پذیرش قرق بلندمدت از ۴ سوال (گویه) استفاده گردید (ضمیمه ۱) و از پاسخگویان خواسته شد تا میزان موافقت خود را با این گویه‌ها مشخص کنند (جدول ۶). دامنه پاسخ‌ها شامل کاملاً مخالفم (عدد صفر)، مخالفم (عدد ۱)، نظری ندارم (عدد ۲)، موافقم (عدد ۳) و کاملاً موافقم (عدد ۴) می‌گردید و جمع عددی امتیاز گزینه‌ها به‌عنوان امتیاز میزان پذیرش قرق بلندمدت در نظر گرفته شد. به این ترتیب، امتیاز این متغیر بین ۰ تا ۱۶ می‌باشد. با توجه به یافته‌های ارایه شده در جدول ۶، پذیرش قرق

بلندمدت در حد کم تا متوسط ارزیابی می‌شود که نشان می‌دهد موافقت دامداران منطقه با قرق بلندمدت زیاد نیست. همچنین به‌منظور تعیین رابطه بین پذیرش قرق بلندمدت و ویژگی‌های فردی دامداران، اقدام به محاسبه ضریب همبستگی پیرسون جهت تعیین میزان همبستگی بین این متغیرها گردید. نتایج حاصل از ضریب همبستگی نشان می‌دهد بین پذیرش قرق بلندمدت با متغیرهای جنسیت، سن، میزان سواد، سابقه کشاورزی، سابقه دامداری و تعداد دام، رابطه معنی‌داری وجود ندارد (جدول ۷).

جدول ۶- توزیع فراوانی پذیرش قرق بلندمدت از طرف دامداران

درصد تجمعی	درصد	فراوانی	پذیرش قرق بلندمدت
۵۱/۷	۵۱/۷	۳۱	کم (۰-۴)*
۸۱/۷	۳۰	۱۸	متوسط (۴-۸)
۹۸/۳	۱۶/۷	۱۰	زیاد (۸-۱۲)
۱۰۰	۱/۷	۱	خیلی زیاد (۱۲-۱۶)

* امتیاز پذیرش قرق بلندمدت

جدول ۷- نتایج ضریب همبستگی پیرسون به‌منظور تعیین درجه همبستگی بین پذیرش قرق بلندمدت و ویژگی‌های دامداران.

متغیر	ضریب همبستگی (r)	سطح معنی‌داری (Sig)
جنسیت	-۰/۰۰۹	۰/۹۴ ^{ns}
سن	۰/۱۰۱	۰/۴۴۱ ^{ns}
میزان سواد	-۰/۲	۰/۱۲۵ ^{ns}
سابقه کشاورزی	۰/۲۱۱	۰/۱۰۶ ^{ns}
سابقه دامداری	۰/۱۴۴	۰/۲۷۱ ^{ns}
تعداد دام	۰/۰۶	۰/۶۷ ^{ns}

میزان پذیرش قرق کوتاه‌مدت و تعیین رابطه بین آن با ویژگی‌های فردی: برای بررسی میزان پذیرش قرق کوتاه‌مدت از ۴ سوال (گویه) استفاده گردید (ضمیمه ۱) و از پاسخگویان خواسته شد تا میزان موافقت خود را با این گویه‌ها مشخص کنند (جدول ۹). دامنه پاسخها شامل کاملاً مخالفم (عدد صفر)، مخالفم (عدد ۱)، نظری ندارم (عدد ۲)، موافقم (عدد ۳) و کاملاً موافقم (عدد ۴) می‌گردید و

جمع عددی امتیاز گزینه‌ها به عنوان امتیاز میزان پذیرش قرق کوتاه‌مدت در نظر گرفته شد. به این ترتیب، امتیاز این متغیر بین ۰ تا ۱۶ می‌باشد. با توجه به یافته‌های ارائه شده در جدول ۸، میزان پذیرش قرق کوتاه‌مدت در حد زیاد تا خیلی زیاد ارزیابی می‌شود. همچنین به منظور تعیین رابطه بین پذیرش قرق کوتاه‌مدت و ویژگی‌های فردی دامداران، اقدام به محاسبه ضریب همبستگی پیرسون جهت تعیین میزان همبستگی بین این متغیرها گردید. نتایج حاصل از ضریب همبستگی نشان می‌دهد که بین پذیرش قرق کوتاه‌مدت و متغیرهای جنسیت، سن، میزان سواد، سابقه کشاورزی، سابقه دامداری و تعداد دام دامداران، رابطه معنی‌داری وجود ندارد (جدول ۹).

جدول ۸- توزیع فراوانی میزان پذیرش قرق بلند مدت از طرف دامداران

وضعیت پذیرش قرق بلند مدت	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کم (۰-۴)*	۲	۳/۳	۳/۳
متوسط (۴-۸)	۸	۱۳/۳	۲۶/۷
زیاد (۸-۱۲)	۱۶	۲۶/۷	۴۳/۳
خیلی زیاد (۱۲-۱۶)	۳۴	۵۶/۷	۱۰۰

* امتیاز پذیرش قرق کوتاه‌مدت

جدول ۹- نتایج ضریب همبستگی پیرسون به منظور تعیین درجه همبستگی بین پذیرش قرق کوتاه‌مدت و ویژگی‌های دامداران.

متغیر	ضریب همبستگی (r)	سطح معنی‌داری (sig)
جنسیت	-۰/۱۹۹	۰/۱۲۷ ^{ns}
سن	۰/۰۹۴	۰/۴۷۳ ^{ns}
میزان سواد	-۰/۰۴۹	۰/۷۱۲ ^{ns}
سابقه کشاورزی	-۰/۰۶۹	۰/۵۹۸ ^{ns}
سابقه دامداری	-۰/۰۹۶	۰/۴۶۵ ^{ns}
تعداد دام	۰/۱۱۷	۰/۳۷۲ ^{ns}

تحلیل سوالات باز: در این تحقیق از چند سوال باز استفاده گردید تا پاسخگویان بتوانند به طور آزاد نظر خود در رابطه با قرق مراتع در منطقه را بیان دارند. در ادامه نتایج حاصل از استخراج پاسخ‌های داده شده به هر یک از این سوالات به طور مجزا تحلیل شده‌اند.

سوال اول) آیا قرق کوتاه‌مدت مراتع باعث بروز مشکلات اجتماعی بین دامداران شده است؟
 نتایج نشان می‌دهند که ۵۷ نفر (۹۳/۳ درصد) به این سوال پاسخ خیر و ۴ نفر (۶/۶ درصد) پاسخ بلی داده‌اند. از نظر افرادی که به این سوال پاسخ بلی دادند، مشکلات به وجود آمده از قرق کوتاه‌مدت به ترتیب شامل ایجاد کینه و دشمنی، جریمه و بروز اختلاف بوده است (جدول ۱۰).

جدول ۱۰- مشکلات قرق کوتاه‌مدت از نظر دامداران

متغیر	فراوانی
جریمه	۱
بروز اختلاف	۱
به وجود آمدن کینه و دشمنی	۲

سوال دوم) آیا قرق بلندمدت باعث بروز مشکلات اجتماعی بین دامداران شده است؟
 از بین نمونه‌های مورد مطالعه، ۵۷ نفر (۹۵ درصد) به این سوال پاسخ بلی و ۳ نفر (۵ درصد) پاسخ خیر داده‌اند. از نظر افرادی که به این سوال پاسخ بلی داده‌اند، بیشترین مشکلات قرق بلندمدت به ترتیب شامل کاهش درآمد، افزایش فقر، ایجاد مشکلات مالی و ایجاد ناتوانی در تأمین معاش دامداران بوده است (جدول ۱۱).

جدول ۱۱- مشکلات قرق بلندمدت از نظر دامداران

متغیر	فراوانی
کاهش درآمد	۳۶
ناتوانی در تأمین معاش زندگی	۱۳
ایجاد اختلاف بین دامداران به دلیل جریمه‌های زیاد	۳
ایجاد درگیری بین دامداران	۱۰
فقر و مشکلات مالی	۱۹
کمبود علوفه	۵
کمبود زمین برای کشاورزی	۲
مشکلات دادگاهی	۱
کاهش و از بین رفتن دام	۱۳
خشکسالی	۲

سوال سوم) آیا قرق کوتاه‌مدت به نفع دامداران بوده است؟

در پاسخ به این سوال، ۵۷ نفر (۹۵ درصد) به این سوال پاسخ بلی و ۳ نفر (۵ درصد) پاسخ خیر داده‌اند. افرادی که به این سوال پاسخ بلی داده‌اند، معتقد بودند بعد از اتمام قرق کوتاه‌مدت، علوفه بیشتر می‌شود و چون اجازه چرا دارند و می‌توانند از آن علوفه استفاده کنند که به نفع دامداران می‌باشد. همچنین، علوفه که زیاد شود تعداد دام بیشتر خواهد شد و درآمد آن‌ها نیز افزایش خواهد یافت. به‌علاوه، این علوفه می‌تواند ذخیره شود و کمبود علوفه را جبران کند.

سوال چهارم) آیا قرق بلندمدت به نفع دامداران بوده است؟

در پاسخ به این سوال، ۵۷ نفر (۹۵ درصد) به این سوال پاسخ خیر و ۳ نفر (۵ درصد) پاسخ بلی داده‌اند که نشان دهنده این است که بیشتر دامداران معتقدند قرق بلندمدت به نفع آن‌ها نبوده است. از نظر افرادی که معتقد به داشتن نفع قرق بلندمدت برای دامداران بوده‌اند، این منفعت را در افزایش میزان جنگل و فضای سبز و جلوگیری از سیل عنوان داشته‌اند. اما از نظر افرادی که به این سوال پاسخ منفی دادند، دلایل نداشتن منفعت قرق بلندمدت برای دامداران شامل کم شدن دام و کاهش درآمد و ناتوانی در تأمین معاش زندگی و عدم اجازه چرا برای دام بوده است (جدول ۱۲).

جدول ۱۲- دلایل نداشتن قرق بلندمدت

دلایل	فراوانی
کم شدن دام و کاهش درآمد ناتوانی در تأمین معاش زندگی	۲۰
عدم اجازه چرا و ورود دام به آن	۱۵
کمبود علوفه	۱۲
کمبود مرتع برای چرا	۴
گرفتن زمین‌های کشاورزی دامداران	۴
جریمه‌های زیاد	۱

سوال پنجم) دلایل نپذیرفتن قرق بلندمدت چیست؟

از نظر پاسخگویان، مهمترین دلایل نپذیرفتن قرق بلندمدت شامل کمبود علوفه برای دام، کمبود مرتع برای چرا و کمبود زمین برای کشاورزی است. سایر دلایل به‌ترتیب فراوانی در جدول ۱۳ آورده شده است.

جدول ۱۳- فراوانی مهمترین دلایل نپذیرفتن قرق بلند مدت از سوی دامداران

دلائل	فراوانی
کمبود علوفه	۴۴
کمبود مرتع برای چرا	۲۶
کمبود زمین برای کشاورزی	۲۰
عمل نکردن به قرارداد ۵ ساله	۱۲
گرفتن زمین‌های کشاورزی دامداران	۱۰
جلوگیری از ورود دام به داخل قرق	۷
قرق کردن دامنه کوه	۵
سخت‌گیری ماموران و جریمه‌های زیاد آنها	۵
از بین رفتن دام‌ها	۴
ناآگاهی از فواید قرق	۱
ضرر قرق از فوایدش بیشتر است	۱
بی‌فایده بودن قرق در این منطقه	۱
پایین بودن درآمد	۱

سوال ششم) انجام چه کارهایی موجب پذیرش بیشتر قرق بلندمدت می‌گردد؟

از پاسخگویان سوال شد که از نظر آنان انجام چه کارهایی می‌تواند به پذیرش قرق بلندمدت کمک نماید. بیشترین پاسخ‌های داده شده به این پرسش مربوط به جبران کمبود علوفه و دادن زمین برای کشاورزی بوده است (جدول ۱۴).

جدول ۱۴- کارهایی که موجب پذیرش بیشتر قرق را فراهم می‌آورند

کارهای پیشنهادی	فراوانی
جبران کمبود علوفه	۳۸
دادن زمین برای کشاورزی	۱۷
تسهیلات بانکی (وام)	۷
تحويل دادن زمین‌های کشاورزی دامداران	۵
تاسیس دامداری و مشاغل دیگر برای دامداران	۴
آزاد کردن قرق و کوتاه کردن مدت آن	۴
کمتز کردن جریمه	۱

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج نشان می‌دهد که بیشتر دامداران بین ۴۰ تا ۶۰ سال سن دارند که اکثراً از سطح سواد خیلی پایینی برخوردارند. در بین افراد مورد مطالعه، بزرگترین دامدار دارای ۱۱۶ واحد دامی و کوچکترین دامدار دارای ۶ واحد دامی می‌باشد. نتایج نشان دادند که بین پذیرش قرق بلندمدت و قرق کوتاه‌مدت از طرف دامداران با هر یک از متغیرهای جنسیت، سن، میزان سواد، سابقه کشاورزی، سابقه دامداری و تعداد دام رابطه معنی‌داری وجود ندارد. این در حالی است که میزان پذیرش قرق بلندمدت در حد کم تا متوسط و میزان موافقت و پذیرش قرق کوتاه‌مدت در حد زیاد تا خیلی زیاد است که نشان دهنده موافقت بیشتر دامداران منطقه با قرق کوتاه‌مدت می‌باشد. نتایج نشان دادند دامداران مراتع نگرش مساعدتری نسبت قرق کوتاه‌مدت در مقایسه با قرق بلندمدت دارند. همچنین آنان در صورتی آماده پذیرش قرق بلندمدت در منطقه هستند که مدت آن کاهش یابد و مدتی از سال به آنان اجازه چرا در این مراتع داده شود و یا در ازای قرق مرتع، با دادن علوفه یا مرتع دیگری به آنان، کمبود علوفه ناشی از قرق جبران شود.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که قرق کوتاه‌مدت باعث بروز مشکل برای دامداران نمی‌شود در حالی که قرق بلندمدت باعث بروز مشکلاتی مانند کمبود علوفه، کاهش و از بین رفتن دام و همچنین کمبود زمین برای کشاورزی می‌گردد که در نهایت باعث کاهش درآمد آنان و ناتوانی در تأمین معاش زندگی آنها می‌شود. علاوه بر این، قرق بلندمدت باعث ایجاد اختلاف و درگیری بین دامداران می‌گردد.

بیشتر دامداران معتقدند قرق کوتاه‌مدت به نفع دامداران است، زیرا بعد از اتمام دوره قرق، ضمن افزایش علوفه مرتع، به دامداران اجازه چرای دام داده می‌شود. بنابراین تعداد دام آنها زیاد می‌شود و به تبع آن، درآمد دامداران نیز افزایش می‌یابد. در حالی که قرق بلندمدت به دلیل گرفتن زمین‌های کشاورزی آنها توسط دولت و قرق شدن آنها و کمبود علوفه و به تبع آن کم شدن دام و ناتوانی در تأمین معاش زندگی نفعی برای آنها ندارد و تنها تعداد اندکی بیان کرده‌اند که قرق بلندمدت باعث افزایش جنگل و فضای سبز و جلوگیری از سیل می‌شود.

نتایج نشان می‌دهد دامداران به دلیل کمبود علوفه برای دام، کمبود مرتع برای چرا و کمبود زمین برای کشاورزی و همچنین درآمد کم، با قرق بلندمدت مخالفند و آن را نمی‌پذیرند. این یافته با نتایج

مطالعه امیرنژاد و رفیعی (۲۰۰۸) مطابقت دارد که دامدارانی که سطح درآمدی پایین‌تری دارند، از نظر مالی قادر به تامین علوفه در مدت قرق نیستند و بنابراین توان رعایت آن را نخواهند داشت. با توجه به نتایج مطالعه حاضر، پیشنهاد می‌شود در صورت امکان مراتع دامنه کوه برای چرای دام در اختیار دامداران قرار گیرد و تمهیدات لازم برای تامین علوفه مورد نیاز دام دامداران اندیشیده گردد. همچنین، حمایت هدفمند درآمدی از دامداران کم درآمد و تامین حداقل معاش برای این گروه از دامداران مراتع می‌تواند در تشویق آنان به پذیرش قرق و در نتیجه حفظ و احیای مراتع داشته باشد.

رهیافت‌های ترویجی

با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر، موارد زیر به عنوان توصیه‌های ترویجی در بهبود پذیرش قرق مراتع از سوی دامداران ارائه می‌شوند:

- زمینه‌سازی لازم به منظور سوادآموزی و ارتقاء آن در بین دامداران مراتع.
- افزایش تعداد قرق‌های کوتاه‌مدت.
- رعایت دقیق مدت زمان قرق بلندمدت با توجه به برنامه‌ریزی مصوب اولیه و اتمام آن در موعد مقرر.
- انجام مشورت با دامداران درباره تعیین وسعت و مدت زمان قرق‌های بلندمدت.
- فراهم آوردن تسهیلات لازم در تامین علوفه مورد نیاز دام دامداران در مناطق تحت قرق.
- تشکیل تعاونی دامداران به منظور فراهم کردن یک ساختار سازمانی مناسب به منظور کاهش تضادها و اختلافات ناشی از اجرای قرق در بین دامداران.
- جلوگیری از قرار گرفتن زمین‌های کشاورزی دامداران در محدوده قرق.
- حمایت هدفمند مالی از دامداران فقیر به منظور افزایش پذیرش قرق از سوی آنان.

منابع

1. Azarnivand, H. and Zare-Chahoki, M.A. 2008. Improving rangelands. Tehran University Publication. 343 p.
2. Akbarzadeh, M. 2005. Studying the changes inside and outside of Roodshoor enclosure. Quarterly journal of Iranian range and desert research. 12 (2): 167-189.

3. Amirnejad, H. and Rafiei, H. 2008. Studying the factors affecting the compliance period of rangelands enclosure in Mazandaran province, Case study: Sari city. *Journal of range*. 2 (2): 172-181.
4. Jafari Saroei, M. 2005. Studying indigenous knowledge and utilization systems among ranchers of Hezar Jarib of Behshahr rangelands, Case study: summer rangelands of Sojegriveh. M.Sc Thesis, Gorgan university of agricultural sciences and natural resources, Gorgan. 139 p.
5. Jangjo, M. 2009. Rangelands improvement and development. Jihad-Daneshgahi Mashhad Press. 239 p.
6. Hanteh, A. 2008. Rangelands improvement and development. Higher education Research Institute of Applied Agriculture. Tehran. 269p.
7. Ghaemi. M.T. and Sandgol, A. 2008. Studying the proper time for improving rangelands through enclosure in Goladan Salmas pastures. *Quarterly journal of Iran range and desert research institute*. 5 (1): 13-25.
8. Moeinpoor, N. 2008. Studying effects of enclosure on plant diversity, Case Study: rangelands plain of Kalposh, Golestan national park. M.Sc Thesis, Gorgan University of agricultural sciences and natural resources, Gorgan. 81p.
9. Moghadam, M.R. 2005. Range and rangeland management. Tehran university Publication. 470 p.
10. Mahdavi, M., Arzani, H., Farahpoor, M., Malikpoor, B., Jori, M.H. and Abedi, M. 2006. Studying the performance of rangelands evaluation with range health method, Case Study: steppe rangelands of Roodeshor of Saveh. *Gorgan journal of agricultural science and natural resources*. 14(1): 158- 173.
11. Stoddart, L.A., Smith, A.D. and Box, T.W. 1975. Range management. 3rd. Ed. NewYork: Mc Graw Hill. 532 p.



Gorgan University of Agricultural
Sciences and Natural Resources

J. of Conservation and Utilization of Natural Resources, Vol. 1 (2), 2012
<http://ejang.gau.ac.ir>

Rangelands enclosure adoption: A case pastoralists of Bozdaghi rangelands in North-Khorasan province

***M.S. Seyedi¹, H. Barani², A. Abedi Sarvestani³ and H. Vahid⁴**

¹M.Sc Graduated Student, of Agricultural Sciences and Natural Resources University of Gorgan, ²Assistant Prof., of Agricultural Sciences and Natural Resources University of Gorgan, ³ Assistant Prof., of Agricultural Extension and Education Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, ⁴Expert of Department of Natural Resource and Watershed Management Khorasan Shomali

Received: 2012-11-28; Accepted: 2012-12-15

Abstract

Rangelands enclosure is an important management tool in protection and restoration of rangelands. Enclosure can improve rangelands status and trends and also its capacity. In case of time there are three types of rangelands enclosure which include short-time, medium-time and long-time enclosure. The aim of short-time and medium-time enclosures is to revitalize natural establishment of palatable plant species. Long-time enclosure is used for conservation of genetic resources and monitoring of range succession and trend. This research investigated the long-time and short-time enclosures adoption among pastoralists of Bozdaghi region located in Ashkhaneh, North Khorasan province. Survey research was used in which 60 pastoralists were studied. The results showed that the adoption of long-time enclosure could be evaluated at low to moderate level. In this regard, adoption of short-time enclosures was at high to higher level. The reasons for opposing long-time enclosure were: shortage of forage for livestock, lack of rangelands for grazing and the shortage of land for agriculture. Most pastoralists believed that long-time enclosure should be done when the shortage of forage for feeding pastoralists' animals be compensated, agricultural lands located in high lands be available by the government for cultivation or pastoralists receive some other lands for cultivation instead of their ranges enclosure and low interest loan be available for pastoralists.

Keywords: Enclosure adoption; Pastoralists; Rangelands; North-Khorasan Province.

*Corresponding Author; Email: monire.seyedi@yahoo.com